

„Boszorkányok” pedig vannak

PÓCS ÉVA:

Magyar néphit Közép- és Kelet-Európa határára. Budapest, 2002, L'Harmattan kiadó, 264 oldal

Pócs Éva (született 1936, Budapest) néprajzkutató az ELTE Bölcsészkarán szerzett 1960-ban muzeológiai és magyartanári diplomát. Ötévi szolnoki muzeológiai tevékenység után Pestre került aspiránsnak az ELTE Folklór Tanszékére, majd az MTA Néprajzi Kutatóintézetének lett tudományos munkatársa, később osztályvezetője. Időközben a Pécsi Tudományegyetem 1990-ben létesült Néprajz Tanszékén kezdett tanítani, ahol 1999 óta egyetemi tanár.

A kötetben 11 tanulmányt közöl a szerző, amelyeket 1983 és 2001 között publikált. Ezeket a tanulmányokat nem a megírásuk sorrendjében közli, hanem bizonyos belső, tematikus, illetve nézőpontbeli összefüggések alapján rendezi. Minden egyes tanulmány végén jegyzetek sorát találjuk. A könyv igen nehezen olvasható, tudományosan fogalmazza meg a leírtakat. Aki nem eléggé jártas a hiedelmek rendszerében, az elég sok idegen szóval fog találkozni. Így jártam én is. Laikus szemmel megpróbáltam leírni a könyv rövid ismertetőjét. A bibliográfiát 36 oldalon keresztül felsorolva találjuk. Forrásbázisa igen vegyes, így csak az ismeretebb nevek közül sorolok fel párat: Bálint Sándor, Bartók Béla, Balogh Béla, Diószegi Vilmos stb.

Három fő gondolati egység köré csoportosította a szerző a tanulmányokat:

I. Hiedelemrendszer, hiedelemlények.

II. Látók, varázslók, táltosok.

III. A vallás és mágia határára.

Téka

A magyar néphitben sok nyoma lelhető fel egy, a szembenálló emberi- reális, és halotti- természetfeletti világot jellemző rendszernek, amely sokszor átértelmezett hiedelmekből rajzolódik ki. Nyomait még az európai népek hiedelemrendszerét ért olyan nagyhatású átszervező tényezők, mint a keresztény vallás, vagy a reformáció, a boszorkányüldözés térnyerése sem tudta eltüntetni. Az emberi és természetfeletti világot jelentő rekonstruált kettős szimbólumsor egyik legfontosabb eleme a főtt-nyers, amely az élők és a holtak, az emberek és természetfeletti lények kapcsolatait megteremtő rítusokban őrződik. Különböző ráolvasások maradtak fenn:hol kakasszót nem hallani, s Isten nevébe nem adakoznak, kópárnából vetett ágyat adnak, sütelen pogácsát, s főtelen kását adnak.

E ráolvasás már az első évezredben feljegyzett görög és latin nyelvű variánsokban is megjelennek. A főtt-nyers oppozíció a böjt keresztény egyház által előírt formáiban is megjelenhet, pl.: nagypénteki vagy karácsonyi böjti ételek. Arra vonatkozó hiedelmek is ismeretesek, hogy a saját nép (pl. a szerbek) a magasabbrendű állat (pl. sas) leszármazottja, az idegen nép (pl. a szerbekkel szemben a török) pedig az alvilági sárkányé. Egy szerb hősénekből Szilágyi Mihály sólyommá változva küzd a kígyó alakot öltött török ellen, és így szól Hunyadihoz:

Tán nem tudod, Hunyadi János,

Hogy mi sólyom-fészkek keletjei vagyunk,

A törökök meg kígyó fészkéből valók?

A keresztség is igen fontos szerephez jut. A keresztelezés az újszülöttet az eredendő bűntől tisztítja meg, másrésről azt jelenti, hogy az egyén ez által szociális lény, kvázi-

halottból élő személy. Aki viszont keresztelő nélkül halt meg- fiatal újszülött, vagy halvaszületett, elvetélt magzat- mint nem igazán élt személy nem is halhatott meg igazi értelemben: a temetés szertartásában sem részesülhetett. A halottak szellemeinek kiengesztelésére különféle áldozatok ismertek, Leggyakoribb a szélbe vagy tűzbe dobott kenyér, liszt, só. A kereszteletlen gyermek nyugtalan lelke bolyong a sötétségben. Más mondatípus szerint a gyereklélek sír elmaradt keresztelőjéért a temetőben a temetés után hét évvel, hétvéenként. A túlvilágra jutott rossz halott viszont az ördögé.

A démonikus Werwolf – különösen Délkelet-Európa jellegzetes farkaskísértet alakja – kétféleképpen „keletkezik”: vagy olyan emberből, aki életében werwolf volt, vagy pedig kereszteletlenül meghalt gyerekből. Ez utóbbira különösen a Balkánról vannak példáink. A középkor folyamán természetesen a keresztény Sátán vette át a „népi” démonok szerepét, 400-tól vannak már adatok az ördög segítségével végzett idővarázslásra.

Egyik tanulmány középpontjában az ún. „sorslények” állnak. A magyar bábaboszorkány és Sorsasszony-boszorkány. A bábát általában boszorkánynak is tartották. Úgy vélték, hogy a szülésnél segítő bába a születendő gyermek sorsát is megjósolhatja. Ha a szülésnél bármiféle komplikáció lépett fel, a bábát okolták érte. Artemisz és Diana alakját azért kell kiemelni a sorsistennőkkel való ősök között, mert az ő alakjuk közvetített bizonyos őrzőszellem és állatok úrnője vonásokat a

középkori–újkori balkáni-és itáliai hiedelmek felé. A magyar boszorkányperekből származó adatok szerint a hódmezővásárhelyi bábaperekkel kapcsolatban a legfőbb konfliktus a bába fizetsége körüli huzavonák, valamint az újszülött vagy gyermekágyas betegsége, halála. Ellenük mindössze 40 pert folytattak, de a nép ennél jóval nagyobb számban tartotta őket boszorkánynak.

Európa szerte legfontosabb születési jel a burokban, Magyarországon a foggal születés. A burokban születés elsősorban pozitív jel: szerencsét, mágikus védelmet, ill. látóképességet, varázslósorsot jelent. Az Európai „samanisztikus” varázslók több újkori típusa burokban született. A megszártított burkot elteszik, és amulettként használják. A foggal született gyermek táltos, tudós, garabonciás, vagy nagyon okos lesz. A hat újjal születés egész Balkánon ismert jelentése: különleges képességeket jelent.

Tér-idő megjelenése: pl. a karácsonyi gyerek, vagy aki Luca napon született, táltos lesz. A balkáni hiedelmek szerint az ünnepen fogantakból vámpír lesz, a karácsonykor fogantakból, pedig démon. Akinek mindez nem elég, még többet szeretne megtudni a boszorkányokról, táltosokról, lidércekről, annak melegen ajánlom ezen írást. Azonban készüljön fel az olvasó arra, hogy nehéz olvasmány, tudományos jellegű, de rendkívül sok idézettel fog találkozni, ami valamelyest enyhíti a merev tartalmat, felidézi a kor szellemét, hangulatát.

SZALAI RITA